

VOLENDAM

EN DE PELGRIMAGE NAAR KEVELAER

De hele geschiedenis door zijn er voor de gelovigen plaatsen geweest, waar het goddelijke zich nadrukkelijker manifesteert dan elders en waar deze epifanie¹ op de gepaste wijze gevierd wordt. Wanneer nu deze viering aanhoudt en niet slechts mensen trekt uit de nabije omgeving, maar ook uit de wijde omgeving, wordt van een bedevaartsplaats gesproken.² Het Duitse plaatsje Kevelaer, dat dicht bij de Zuid-Nederlandse grens ligt, is zo'n bedevaartsoord. In verband met mijn onderzoek naar het geloof van de Volendammers ben ik gedurende het eerste weekend van juli met hen en een groep Noord-Hollanders naar dit bedevaartsoord meegereisd. Voor de Volendammers is het traditie om naar Kevelaer op bedevaart te gaan. In dit artikel wil ik eerst iets zeggen over de geschiedenis van deze traditionele Volendamse bedevaartstocht. Vervolgens beschrijf ik in het kort waarom Kevelaer een bedevaartsplaats is geworden, om daarna in te gaan op de mogelijke motieven van de Volendammers voor deze bedevaart. Tenslotte beschrijf ik in een verslag mijn eigen impressies van mijn deelname aan de bedevaart begin juli.

Het moet al in 1771 geweest zijn, dat er gelovigen uit Volendam meededen aan een Amsterdamse bedevaart naar Kevelaer. Maar na 1860, nadat Volendam een eigen parochie kreeg, gingen er soms wel meer dan 100 Volendammers ter bedevaart. Uit meerdere bronnen heb ik vernomen, dat het ook in die tijd voor de pelgrims zowel vrome als vrolijke dagen waren. Aanvankelijk reisde men met de trekschuit vanaf de Amstel, maar toen de bus haar intrede deed werd het reizen veel gemakkelijker – men kon als het

moest in één dag op en neer – en gingen er ook meer mensen mee. Tijdens de rit werd er gebeden en werden er pelgrimsliederen gezongen. Bij aankomst in Kevelaer zong men dan: *“O, Kevelaer, o heilig land. Wij komen hier Maria groeten”*. De thuiskomst in Volendam was altijd een feestelijk gebeuren. Er werd een processie gehouden en heel Volendam liep uit om de pelgrims te begroeten. Natuurlijk namen deze pelgrims souvenirs en cadeaus voor familie en kinderen mee.³ Uit bovenstaand lied bij aankomst

komt duidelijk naar voren, dat de epifanie die in Kevelaer plaats vond gerelateerd wordt aan Maria, de moeder Gods. Het heilige gebeuren vond plaats gedurende de dertigjarige oorlog (1618- 1648) die zich binnen het toenmalige Duitse rijk afspeelde. Kevelaer lag in het gebied Opper- Gelre, waar regelmatig werd gevochten. En in 1635 werden bijna alle inwoners van de stad door Kroatische troepen gedood. Ter nagedachtenis aan deze gruweldaad werd het Kroatische hagelkruis⁴ opgericht, waar volgens de overlevering

Gertjan Kooiman

in 1639 een lichtverschijning van de Luxemburgse Madonna moet hebben plaatsgevonden. In 1641 was de vrome marskramer Hendrich Busman gewoon zich bij dit hagelkruis al knielende met God te verenigen. Op zekere dag hoorde hij hier een geheimzinnige vrouwenstem die tegen hem zei dat hij op deze plaats voor haar een kapelletje moest bouwen. Deze goddelijke opdracht werd hier aan Busman op meerdere dagen geopenbaard. Na deze wonderbaarlijke bovenzinnelijke gebeurtenissen zag zijn vrouw des nachts in een helder licht een mysterieuze verschijning van een kleine kapel met daarin een afbeelding van Onze Lieve Vrouw van Luxemburg, die haar een paar dagen eerder door twee soldaten te koop werd aangeboden. Deze O.L. Vrouw werd in Luxemburg tijdens de pestepidemie van 1623 spontaan vereerd als de 'Troosteres der bedroefden.' Busman en zijn vrouw konden met veel pijn en moeite deze 'getrouwe afbeelding van de Moeder van Jezus, de Troosteres

der bedroefden' te pakken krijgen. Op zondag 1 juni 1642 werd de afbeelding geplaatst in de kapel, die Busman met behulp van de plaatselijke pastoor Johannes Schink heeft laten bouwen.⁵

Een grote reden voor de Volendammers om naar dit heilig oord te pelgrimeren, kan vanuit het verleden gezocht worden in de reformatie. In de zeventiende eeuw had de calvinistische overheid een bedevaartverbod ingesteld, waardoor Kevelaer voor veel katholieke Nederlanders een geliefd bedevaartsoord werd. De plaats lag namelijk net over de grens in het Pruisische land, dat godsdienstvrijheid kende. Vrijwel incognito reisden de pelgrims hier naar toe, totdat zij de grens overgestoken waren en de officiële processies met vaandels en liederen een aanvang konden nemen. Dankzij de vele wonderbaarlijke genezingen die tijdens de bedevaarten in Kevelaer plaats vonden, werd deze bedevaart door de priesters en bisschoppen

Afb. 1

Volendammers in processie naar de Vincentiuskerk. Ze komen terug van een bedevaart naar het Duitse stadje Kevelaer. Schilderij van Nico Jungmann (1872-1935) uit 1899. Collectie Zuiderzeemuseum.

- 1 - Met epifanie wordt hier een goddelijke verschijning bedoeld. Bij de verschijning in Kevelaer verwijst dit naar de verschijning van de Moeder Gods.
- 2 - Staal, Casper & Marc Wingers. 1997. Bedevaarten in Nederland. – [Zutphen]: Walburg Pers, p. 11.
- 3 - Schilder, B. Ca. 1975. Volendam: De kerk in een visserswijk. Volendam: 'Nieuw Volendam', p. 90.
- 4 - Een hagelkruis is een wegkruis, dat geplaatst is om boze geesten af te weren. En om de gewassen tegen hagel te beschermen. Zie Wikipedia – hagelkruis. Het kan hier geplaatst zijn ter bescherming tegen de kwalijke gevolgen van de oorlog.
- 5 - Zie brochure Mariastad Kevelaer uit 2015 van de Amsterdamse en West – Friese bedevaart en www.Marypages.com/Kevelaer.htm

Kevelaer. Hauptstraße.

- 6 - Zie Piet Koning in Museumjaarboek 2008 van de Stichting Vrienden van het Volendams museum.
- 7 - Zie: www.geocities.ws
- 8 - Zie: NRC 5-8-1985. Het artikel getiteld: "Het mannetje werkt voor het huis, het vrouwtje voor de uitzet," van W. Wolz.
- 9 - Zie: Kees Bootsman. 1983. Het Pad (deel 2) - Alphen aan den Rijn : Repro-Holland - blz. 144.

Afb. 2.1 en 2.2

Volendammers in Kevelaer.
 Prentbriefkaart uit omstreeks 1910.
 Collectie Zuiderzeemuseum.

KEVELAER - Kapellenplatz
 Holländische Pilgergruppen

ten zeerste aangemoedigd. Ook in Volendam, dat een katholieke enclave in een calvinistische omgeving was, zal een onderliggend doel, het gelijk van de katholieken ten aanzien van de protestanten aan te tonen, meegespeeld hebben. Met name omdat Volendam gezien werd als een buurtschap van het calvinistische Edam. Een pelgrimage naar Kevelaer zal de Volendammer pelgrim in zijn geloof hebben gesterkt tegen de protestante invloeden van buitenaf. Daarbij komt ook de ervaring van de Volendammers met de calvinistische geuzen in de zestiende eeuw. Bij de slag op de Zuiderzee op 11 en 12 oktober 1573 hadden de Volendammers de geuzen geholpen in hun strijd tegen de Spanjaarden. In 1574 werd Volendam echter, tot grote verontwaardiging van de bewoners, door dezelfde geuzen geplunderd.⁶ Bij de pelgrimsplaats Scherpenheuvel in het huidige België heeft volgens de overlevering Maria de katholieken geholpen in hun strijd tegen de plunderende geuzen. De afbeelding van O.L. Vrouw van Luxemburg schijnt daar in Scherpenheuvel zijn oorsprong te hebben.⁷ De pelgrimage naar Kevelaer heeft derhalve ook indirect te maken met de strijd tegen de geuzen, waar de Volendammers een wrok tegen koesterden.

Een andere belangrijke reden voor de pelgrimage is de visserij. Zoals elke

Afb. 3

Gruss aus Kevelaer. Volendammer stel op een prentbriefkaart met Kevelaer op de achtergrond. Prentbriefkaarten waren een geliefd souvenir voor de bedevaartgangers. Collectie Zuiderzeemuseum.

vissersplaats aan de Zuiderzee heeft ook Volendam veel van zijn geliefden in de zee verloren. Berucht is de ramp in 1896 bij Terschelling, waar twee schepen zonken en zeven mannen uit Volendam verdronken.⁸ Dhr. K. Bootsman schrijft, dat wanneer de vissers op zee waren, zij wisten dat hun vrouwen met hun kinderen tijdens de heilige mis aan hen dachten. En dat het rumoer aan de haven of op de dijk stil lag wanneer de bedeklok luidde.⁹ Het waren de vissersvrouwen die hun geliefden op de woeste zee achter lieten, niet wetend of deze geliefden weer zouden terugkeren. Bij storm

en ontij werden zij vaak door hun geloof getroost. Het is heel goed mogelijk dat deze katholieke vissersvrouwen dikwijls troost hebben gevonden bij moeder Maria, die ook machteloos moest toezien hoe haar Zoon gekruisigd werd. De Troosteres der bedroefden, die de slachtoffers van de Kroatische moordenaars in Kevelaer en van de pest in Luxemburg heeft getroost, zal bij de pelgrimage ook deze vissersvrouwen uit Volendam hebben getroost. Een derde reden is het sterke katholieke geloof dat in Volendam geheerst heeft. Vooral gedurende de 30 jaren dat J.G. van der Weijden

Afb. 4

Volendammer vrouwen in Kevelaer. Op de kaart staat ten onrechte 'Purmerender Frauen'. Prentbriefkaart uit 1904. Collectie Zuiderzeemuseum.

10- Staal (1997), p. 33

11- Staal (1997), p. 14

(1858- 1933) priester van Volendam is geweest, was er in Volendam duidelijk sprake van een katholieke zuil. Volendam leverde de meeste priesters van al de plaatsen van Nederland. Met name in deze jaren zal de pelgrimage naar Kevelaer goed hebben gelopen.

Een vierde reden ligt in traditie en gewoonte. Naar aanleiding van onder meer de bovengenoemde punten zal de pelgrimage in de loop der jaren voor veel Volendammers traditie zijn geworden.

Gedurende de secularisatie van de laatste decennia zijn de pelgrimages bij veel mensen in diskrediet geraakt en wordt de bedevaart vaak als ouderwets beschouwd. Dit wordt gevoeld door het tweede Vaticaans Concilie alwaar een minder devotieele en meer rationele geloofsbeleving werd voorgestaan.¹⁰ Toch worden er nog steeds bedevaarten gehouden en blijven zij voor veel mensen populair. In onze rationalistische en verwetenschappelijkte wereld voelen deze mensen waarschijnlijk een leegte, die door de bedevaart wordt opgevuld. Hierbij zien de huidige bedevaartgangers hun tocht vaak als een geestelijke loutering en als een bezinningsreis die hun nieuwe levensenergie moet geven.¹¹ En natuurlijk ook als een mogelijkheid om eens uit te zijn en om een paar gezellige dagen met elkaar te beleven.

Mijn pelgrimage naar Kevelaer

Dankzij mijn onderzoek voor het Zuiderzeemuseum naar de godsdienst van de Volendammers, waarvan velen jaarlijks naar Kevelaer in Duitsland pelgrimeren, behoorde ik in het weekend beginnende op zaterdag 4 juli 2015 ook tot deze pelgrims. Kevelaer is een pelgrimsoord, dat in het teken staat van Maria, de moeder van de Eeuwige. De Joodse Mirjam, die de moeder is van de Gekruisigde, zal zeker niet met deze katholieke contradictie zijn opgevoed en dat wekte mijn nieuwsgierigheid naar de intentie van deze katholieke bedevaartgangers. De Noord- Hollandse pelgrimbus die mij in Wervershoof kwam ophalen, werd in Volendam verrijkt met 32 voornamelijk gepensioneerde vrouwelijke pelgrims. Dat was zeker gezien het aantal, de sekse en de leeftijdsgroep wel eens anders geweest. In Volendam werd in de tweede helft van de negentiende eeuw deze bedevaart een jaarlijks evenement met soms wel honderd deelnemers.¹²

De foto's uit dit verleden tonen mij Volendammers van elke sekse en elke volwassen leeftijd. Zou Volendam op het gebied van secularisatie ons ontkerstende land volgen en zou het algemeen verschijnsel dat oudere vrouwen religieuzer zijn dan hun medemensen tegenwoordig ook in Volendam opgeld doen?

De motieven voor deze vrouwen om

naar het bedevaartsoord Kevelaer te gaan zijn divers. Een hele voorname reden is altijd geweest dat zij Maria om een gunst smeken. Het kan zijn dat er moeilijkheden thuis of op het werk zijn, waarvoor gebeden moet worden. Maar ook dankbaarheid kan een belangrijk motief zijn. Veel vrouwen komen ook om te bidden voor de voorziene dood, want bij het naderen van hun levenseinde bereiden oudere katholieke vrouwen zich meer dan anderen voor op een onvermijdbaar verschijnen voor de Eeuwige. Niet vergeten moet worden, dat het sociale gebeuren ook voor deze vrouwen een belangrijk motief kan zijn. Zeker is, dat de processie die hier in Volendam in het verleden bij thuiskomst gehouden werd, voor deze moderne palingdorper pelgrims verloren is gegaan. Om 13.00 uur kwamen wij in Kevelaer aan en werd ik samen met een oude slechthorende organist ingedeeld in een oud sjiek hotel, alwaar een jonge dame ons via een sinister trappengewelf naar onze donkere logeerkamer met uitzicht op terras leidde. Toen ik even later het plein bezocht waar de mysterieuze Genade Kapel staat, gingen mijn gedachten uit naar het verleden. Volgens de legende hoorde de zeventiende- eeuwse marskramer Henrik Busman een geheimzinnige stem die hem opdroeg een kapel te bouwen. Vervolgens ontwaarde zijn vrouw in de nachtelijke uren een hemels licht met daarin gehuld

een kapelletje van O.L. vrouw, de Troosteres der bedroefden. Nu kan men hier op verschillende tijden van de dag, onder het beieren der klokken van de omringende kerkgebouwen, verschillende processies voorbij zien komen. In Processie gaan met de nodige processiehymnen achter het gebruikelijke processiekruis, het volgen van kerkdiensten, maar ook gezellig bij elkaar zijn en het kopen van souvenirs die gerelateerd zijn aan de heilige Moeder van Kevelaer, waren de belangrijkste bezigheden gedurende dit bezoek.

De Volendammers hadden, naar ik had vernomen, hun inkopen al heel snel gedaan. Vaak wordt een heilig souvenir gekocht voor de kinderen, kleinkinderen, burens en moeders. Deze souvenirs bestaan dan uit medailles en kaarsen met de afbeelding van Maria, voorzien van het Latijnse opschrift '*Consolatrix Afflictorum*' (Troosteres der bedroefden). Ook geliefd zijn rozenkransjes en buttons. De bedoeling is dat deze souvenirs gewijd worden, maar toen aan het eind van de pelgrimage de wijding plaats moest vinden waren er geen belangstellenden. Zou dit als de invloed van de moderne samenleving gezien moeten worden? Voor mij was het zeer moeilijk om, tijdens deze pelgrimage, een onderhoud te hebben

met de Volendammer pelgrims, want zij gingen in eigen dialect sprekend uitsluitend met elkaar om. Dit had tot gevolg dat de andere pelgrims hen bekritiseerden, omdat zij onmogelijk met hen konden communiceren. Pas bij de borrel van de laatste avond werd deze distantie weggenomen. Soms verzoent de drank sneller dan de devotie. Zowel onze kerkdiensten als onze processies werden verzorgd door onze eigen pastor, organist en voorzangers. In de kerkgebouwen vielen mij de bloemen op die, evenals de vlaggen boven de straten, geel en wit van kleur waren. De kleuren van de Heilige Vader in het heiligdom van de Moeder. Tijdens het avondeten in mijn hotel kwam ik in contact met de vrouw die als voorzanger fungeerde en haar charmante dochter, die in het zelfde hotel logeerden. Samen hebben wij op het hotelterras een gezellige en leerzame avond doorgebracht. In ons gesprek kwam onder meer de leerstelling van Maria als moeder van God aan de orde. Aangezien het voor mij vast stond, dat dit dogma gerelateerd moest worden aan het dogma van de triniteit, waren wij er van overtuigd, dat het een mysterie is en dat rationele verklaringen hieromtrent het geloof in dit mysterie slechts zouden aantasten. Tot aan de late uurtjes hebben wij, onder het genot van een borrel, met elkaar

gepraat. Mijn belangrijkste bezigheid van de volgende dag was het afleggen van de kruisweg, gelegen aan de rand van de stad. Omdat er veel gelopen moest worden, konden alleen de pelgrims die goed ter been waren hieraan participeren, hetgeen betekende dat verschillende ouderen in de stad moesten blijven. In 1889 is aan de bouw van deze kruisweg begonnen en de afzonderlijke staties waren schenkingen van grote weldoeners en van grote processies.¹³ De vijftien staties van de lijdensweg van Jezus, confronteren de bezoekers met het geloofshistorische feit van de kruisiging van Jezus. Als één van de vele onschuldige slachtoffers die de geschiedenis rijk is, werd Jezus gekruisigd. Maar middels onverklaarbare hemelse verschijningen hebben zijn leerlingen de goddelijke opdracht gekregen om dit lijden en sterven met heilshistorische glans te voorzien. Wat is het wat zij, maar ook de marskramer in 1641, hebben waargenomen? Dergelijke mysterieuze gebeurtenissen doordrenken de hele godsdienstgeschiedenis en maken pelgrimstochten als deze mogelijk. Zo verhaalt dit pelgrimsoord van een gebeuren, dat voor onze rationele positivistisch ingestelde landgenoten verborgen zal blijven.

Afb. 5

Volendammer vrouwen voor de kerk in Kevelaer. Prentbriefkaart uit 1915. Collectie Zuiderzeemuseum.

¹² - Koning, Piet & Evert Koning. 2002. Waarheid en roddel: Volendam, dorp vol luide engelen, 1850-1950. Edam: De Stad, p. 53.

¹³ - Zie: www.parochieheiligkruis.nl